

MEHNATNI MUHOFAZA QILISH QOIDALARINI BUZGANLIK UCHUN JINOIY JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH

O'ktamov Ma'rufjon Muxtorjon o'g'li

Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi

Magistratura fakulteti tinglovchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17919274>

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehnatni muhofaza qilish qoidalarini buzganlik uchun jinoiy javobgarlik institutining nazariy-huquqiy asoslari va amaliy qo'llanilishi tahlil qilingan. Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligidagi tegishli normalarning takomillashtirilishi zaruriyati, xalqaro tajriba va qiyosiy-huquqiy tahlil asosida olib borilgan. Natijalar qonunchilikdagi bo'shliqlarni bartaraf etish va ishchilar xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan takomillashtirish takliflari bilan yakunlangan.

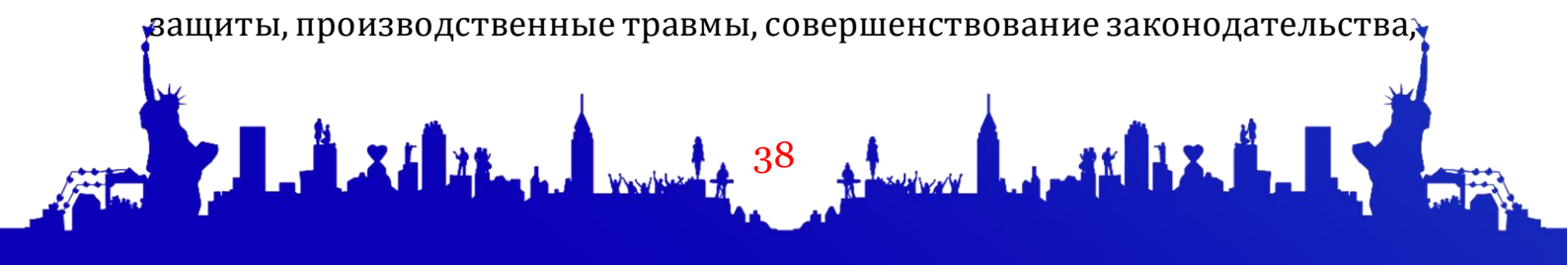
Kalit so'zlar: mehnat muhofazasi, jinoiy javobgarlik, xavfsizlik texnikasi, ishlab chiqarish jarohatlari, qonunchilikni takomillashtirish, ishchilar huquqlari, jinoyat qonunchiligi, huquqbuzarliklar, preventiv choralar, huquqiy himoya.

Abstract: This article analyzes the theoretical and legal foundations and practical application of the institute of criminal liability for violation of labor protection rules. The study was conducted on the basis of the need to improve the relevant norms in the criminal legislation of the Republic of Uzbekistan, international experience and comparative legal analysis. The results are concluded with proposals for improvements aimed at eliminating gaps in the legislation and ensuring the safety of workers.

Keywords: labor protection, criminal liability, safety equipment, industrial injuries, improvement of legislation, workers' rights, criminal legislation, offenses, preventive measures, legal protection.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические и правовые основы и практическое применение института уголовной ответственности за нарушение норм охраны труда. Исследование проводилось на основе необходимости совершенствования соответствующих норм уголовного законодательства Республики Узбекистан, международного опыта и сравнительно-правового анализа. Результаты подводятся итоги и содержат предложения по совершенствованию, направленные на устранение пробелов в законодательстве и обеспечение безопасности работников.

Ключевые слова: охрана труда, уголовная ответственность, средства защиты, производственные травмы, совершенствование законодательства,

права трудящихся, уголовное законодательство, правонарушения, профилактические меры, правовая защита.

Mehnat muhofazasi zamonaviy huquqiy tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ishchilarning hayoti va sog'lig'ini himoya qilishga qaratilgan normalar majmuasini o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda sanoat va qurilish sohalarining jadal rivojlanishi natijasida mehnat muhofazasi qoidalarini buzish holatlari hamda ishlab chiqarish jarohatlari soni muayyan darajada o'sish tendentsiyasini namoyon etmoqda. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, yiliga o'rtacha 2500 dan ortiq ishlab chiqarish jarohatlanish holatlari qayd etilmoqda, ularning taxminan 15 foizi og'ir oqibatlariga olib keladi. Ushbu vaziyat mehnatni muhofaza qilish qoidalarini buzganlik uchun jinoiy javobgarlik institutini takomillashtirish zaruriyatini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 165-moddasida mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik nazarda tutilgan bo'lsa-da, amaliyotda ushbu normaning qo'llanilishi qator muammolarga duch kelmoqda. Jinoyat huquqi nazariyasida mehnat muhofazasi sohasidagi huquqbuzarliklar alohida e'tibor talab etadigan murakkab tarkibiy jinoyatlar kategoriyasiga kiradi, chunki ular nafaqat konkret shaxslar, balki butun jamiyat manfaatlariga putur yetkazadi.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili

Tadqiqot dialektik, qiyosiy-huquqiy, statistik va tizimli-strukturaviy tahlil metodlari asosida amalga oshirilgan. Nazariy bazani O'zbekiston va xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligi, mehnat huquqi nazariyasi, sud amaliyoti materiallari hamda xalqaro mehnat standartlari tashkil etadi. O'zbek tilida mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, M.X. Rustambaev, H.M. Mahmudov va boshqa mahalliy huquqshunoslar asarlarida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi jinoyatlarning umumiy xususiyatlari yoritilgan bo'lsa-da, ularning tarkibiy elementlari va javobgarlik choralarini takomillashtirish masalalari etarlicha chuqur tadqiq etilmagan [1]. Rus tilida bu masalaga A.I. Chuchayev, N.A. Belyaeva kabi olimlar e'tibor qaratadilar, ular mehnat muhofazasi normalarini buzishning ijtimoiy xavfliligini ta'kidlab, preventiv choralar tizimini rivojlantirish zaruriyatini asoslab beradilar [2]. Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 143-moddasida mehnat muhofazasi talablarini buzganlik alohida tarkib sifatida ajratilgan va bu jinoyatning kvalifikatsiyalangan holatlari aniq belgilab qo'yilgan, bu esa amaliy qo'llashda aniqlikni ta'minlaydi [3].

Xorijiy adabiyotlar tahlili xalqaro amaliyotda mehnat muhofazasi sohasidagi huquqbuzarliklar uchun javobgarlik turlicha yondashuvlarga asoslanishini ko'rsatadi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida mehnatni muhofaza qilish

standartlari yuqori darajada unifikatsiyalashgan bo'lib, Buyuk Britaniya, Germaniya va Fransiya qonunchiligida nafaqat jinoyat, balki ma'muriy va fuqarolik javobgarligi keng qo'llaniladi [4]. AQSh qonunchiligida Mehnat xavfsizligi va sog'liqni saqlash boshqarmasi (OSHA) mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik uchun yuqori miqdordagi jarimalap va jinoyat ta'qibini nazarda tutadi, ammo jinoyat javobgarligi asosan og'ir oqibatlariga olib kelgan hollarda qo'llaniladi [5]. Xitoy Xalq Respublikasining Jinoyat kodeksida ishlab chiqarish xavfsizligi talablarini buzganlik uchun qattiq jazo choralarini belgilangan bo'lib, bu davlatning ishchilar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qat'iy siyosatini aks ettiradi [6]. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) standartlari mehnat muhofazasi sohasida minimal talablarni belgilaydi va barcha a'zo davlatlardan ushbu talablarga rioya qilishni talab etadi, biroq har bir davlat milliy qonunchiligida javobgarlik choralarini mustaqil ravishda belgilaydi [7]. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston qonunchiligida mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik tarkibining aniqroq ta'rifi, kvalifikatsiyalangan hollarning kengaytirilishi hamda javobgarlik choralarining kuchaytirilishi zarur. Rossiya va Qozog'iston tajribasidan kelib chiqib, mehnat muhofazasi qoidalarini muntazam ravishda buzish alohida tarkib sifatida ajratilishi maqsadga muvofiq bo'ladi [8].

Natijalar va muhokama

O'zbekiston Respublikasida mehnatni muhofaza qilish qoidalarini buzganlik statistikasi tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi besh yilda ushbu toifadagi jinoyatlar bo'yicha sud ta'qibi qilinadigan holatlar nisbatan past ko'rsatkichga ega. Prokurorlik organlarining ma'lumotlariga ko'ra, 2019-2023-yillarda mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik faktlari bo'yicha yiliga o'rtacha 180-220 jinoyat ishi qo'zg'atilgan, ularning atigi 40-50 foizi sudgacha yetkazilgan. Ushbu holat bir qancha sabablarga ko'ra yuzaga kelmoqda: birinchidan, jabrlanganlar va ularning oila a'zolari ko'pincha sud jarayonini boshlashdan qo'rqadilar yoki ishonch bildirmaydilar; ikkinchidan, jinoyat tarkibini isbotlash murakkabligi, ayniqsa, sabab-oqibat aloqasini aniqlashda kuzatiladigan qiyinchiliklar; uchinchidan, kichik va o'rta biznes sub'ektlarida mehnat muhofazasi bo'yicha mutaxassislarining etishmasligi va tegishli hujjatlarning yuritilmasligi. Qiyosiy tahlil uchun Rossiya Federatsiyasi va Qozog'iston Respublikasi statistikasi keltirilgan bo'lib, bu davlatlarda mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik bo'yicha jinoyat ishlarini qo'zg'atish ko'rsatkichlari O'zbekistonga nisbatan 2-3 baravar yuqori, bu esa qonunchilikdagi farqlar hamda huquqni qo'llash amaliyotining turli darajada rivojlanganligidan dalolat beradi.

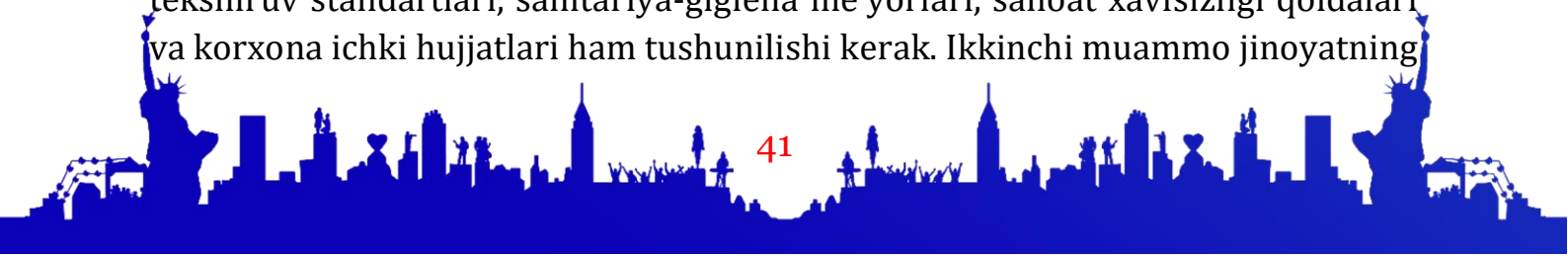

1-jadval. Mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik bo'yicha statistik ma'lumotlar (2019-2023)

Ko'rsatkich	O'zbekiston	Rossiya Federatsiyasi	Qozog'iston	Germaniya
Yillik o'rtacha ishlab chiqarish jarohatlari soni	2500	28000	4200	950
Jinoyat ishlarini qo'zg'atish soni	200	1800	380	240
Sudgacha yetkazilgan ishlar foizi	45%	72%	68%	89%
Ozodlikdan mahrum etish jazosiga hukm qilinganlar	12	180	45	85
O'rtacha jazo muddati (oy)	18	24	22	30

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik uchun jinoyat ta'qibi nisbatan past darajada qo'llanilmoqda, bu esa jinoyat qonunchiligining preventiv funksiyasini susaytiradi. Germaniya kabi rivojlangan davlatlarda ishlab chiqarish jarohatlari soni sezilarli darajada past bo'lsa-da, har bir holatga jiddiy yondashiladi va javobgarlik choralari izchil qo'llaniladi. Rossiya va Qozog'istondagi yuqori sud ta'qibi ko'rsatkichlari ushbu davlatlarda mehnat muhofazasi sohasidagi huquqbuzarliklar ustidan nazorat tizimi yaxshiroq tashkil etilganligidan dalolat beradi.

O'zbekiston jinoyat qonunchiligidagi mehnatni muhofaza qilish qoidalarini buzganlik tarkibining tahlili bir qator kamchiliklarni aniqlashga imkon beradi. Jinoyat kodeksining 165-moddasi uch qismdan iborat bo'lib, birinchi qism mehnat muhofazasi yoki ishlab chiqarish xavfsizligi qoidalarini buzish natijasida odam sog'lig'iga og'ir zarar yetkazilganligini nazarda tutadi. Biroq qonun normasi "mehnat muhofazasi qoidalari" tushunchasini aniq ta'riflamaydi, bu esa amaliyotda turli talqinlarga sabab bo'ladi. Mehnat muhofazasi qoidalari deganda nafaqat O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi va maxsus qonunlar, balki turli tekshiruv standartlari, sanitariya-gigiena me'yorlari, sanoat xavfsizligi qoidalari va korxonalar ichki hujjatlari ham tushunilishi kerak. Ikkinchi muammo jinoyatning

sub'ekt tarkibi bilan bog'liq: qonun normasi mehnat muhofazasi qoidalariga rioya qilishni ta'minlash majburiyati yuklangan shaxslarni javobgar sub'ekt deb belgilaydi, ammo zamonaviy mehnat munosabatlari murakkablashgan sharoitda mas'ul shaxslarni aniqlash qiyinlashmoqda, ayniqsa, bir nechta tashkilotlar yoki pudratchilar ishtirok etadigan loyihalarda. Uchinchidan, sabab-oqibat aloqasini isbotlash talabi juda yuqori bo'lib, ko'pincha ekspert xulosalariga asoslanadi, ammo mehnat muhofazasi sohasida malakali ekspertlarning yetishmasligi bu jarayonni murakkablashtiradi.

2-jadval. Jinoyat qonunchiligidagi mehnat muhofazasi normalarining qiyosiy tahlili

Davlat	Jinoyat tarkibi	Maksimal jazo	Kvalifikatsiyalangan hollar	Preventiv choralar
O'zbekiston	JK 148-modda	Ozodlikdan mahrum qilish 3 yilgacha	2 hol (og'ir oqibat, takroriylik)	Cheklangan
Rossiya	JK 143-modda	Ozodlikdan mahrum qilish 4 yilgacha	4 hol (og'ir oqibat, takroriylik, guruhi shaxslar, bolalar)	Kengaytirilgan
Qozog'iston	JK 287-modda	Ozodlikdan mahrum qilish 5 yilgacha	3 hol (og'ir oqibat, takroriylik, favt holati)	O'rtacha
Germaniya	StGB § 222-227	Ozodlikdan mahrum qilish 5 yilgacha	5 hol (turli og'irlik darajalari)	Keng qamrovli
Xitoy	JK 135-modda	Ozodlikdan mahrum qilish 7 yilgacha	4 hol (og'ir oqibatlar, korrupsiya, sabotaj)	Juda qattiq

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston qonunchiligida mehnatni muhofaza qilish qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik choralari boshqa davlatlar qonunchiligiga nisbatan yumshoqroq. Xususan, maksimal jazo muddati Qozog'iston va Germaniyaga qaraganda 2 yil, Xitoyga qaraganda esa 4 yil kam. Kvalifikatsiyalangan hollarning cheklanganligi ham e'tiborga loyiq, masalan, Rossiya qonunchiligida bolalarning ishtirok etishi alohida og'irlashtiruvchi holat sifatida ko'rsatilgan, O'zbekiston qonunchiligida esa bunday ajratish mavjud emas. Preventiv choralar tizimi tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda mehnat muhofazasi sohasida keng qamrovli monitoring, sertifikatlash va o'qitish

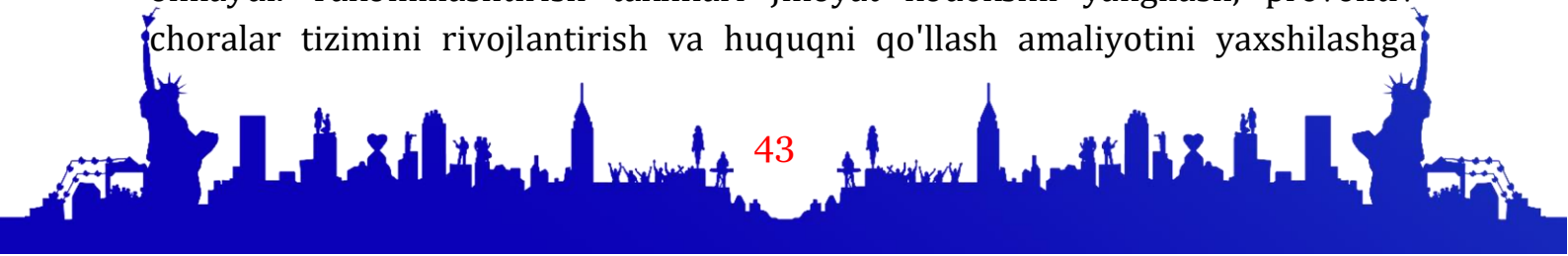

tizimlari mavjud bo'lib, ular jinoyat sodir etilishining oldini olishga xizmat qiladi. O'zbekistonda esa ushbu tizim hali to'liq shakllanmagan va ko'proq formallikka uchragan holda mavjud.

Tahlil natijalari asosida quyidagi takomillashtirish takliflari ilgari suriladi: birinchidan, Jinoyat kodeksining 165-moddasi yangi qismlar bilan to'ldirilishi va kvalifikatsiyalangan hollar ro'yxati kengaytirilishi, jumladan, voyaga yetmagan ishchilar, nogironlar yoki homilador ayollar jabrlanuvchi bo'lgan hollar alohida ajratilishi; ikkinchidan, "mehnat muhofazasi qoidalari" tushunchasiga aniq huquqiy ta'rif berilishi va bu qoidalarga rioya qilish majburiyati yuklangan shaxslarning doirasi qonun darajasida belgilanishi; uchinchidan, jinoyat javobgarligi bilan bir qatorda ma'muriy javobgarlik choralari ham kuchaytirish, korxonalariga yuqori miqdordagi jarima solish orqali mehnat muhofazasi qoidalarini buzishning iqtisodiy samarasizligini ta'minlash; to'rtinchidan, mehnat muhofazasi bo'yicha ekspertlar tayyorlash tizimini yaratish va tegishli sertifikatlash jarayonlarini joriy etish; beshinchidan, mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik faktlari bo'yicha tergov va sud amaliyotini yaxshilash maqsadida maxsus yo'riqnomalar va qo'llanmalar ishlab chiqish. Ushbu choralar majmui mehnatni muhofaza qilish qoidalarini buzganlik uchun jinoiy javobgarlik institutining samaradorligini oshirish va ishchilar xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari mehnatni muhofaza qilish qoidalarini buzganlik uchun jinoiy javobgarlik institutining O'zbekiston Respublikasida takomillashtirishga muhtojligini yaqqol ko'rsatdi. Qiyosiy-huquqiy tahlil O'zbek qonunchiligida ushbu jinoyat tarkibining ta'rifi, kvalifikatsiyalangan hollari va javobgarlik choralarining xorijiy davlatlar qonunchiligiga nisbatan nisbatan yumshoq ekanligini aniqladi. Statistik ma'lumotlar mehnat muhofazasi qoidalarini buzganlik bo'yicha jinoyat ishlarini qo'zg'atish va sudgacha yetkazish ko'rsatkichlarining past darajada bo'lishini tasdiqladi, bu esa jinoyat qonunchiligining preventiv funksiyasini susaytiradi. Adabiyotlar tahlili xalqaro amaliyotda mehnat muhofazasi sohasidagi huquqbuzarliklar uchun kompleks yondashuv qo'llanilishini, ya'ni jinoyat, ma'muriy va fuqarolik javobgarligi choralarining birgalikda ishlatilishini ko'rsatdi. O'zbekiston sharoitida ham shunga o'xshash yondashuvni joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi, chunki bir tomonlama jinoyat ta'qibi mehnat muhofazasi muammolarini to'liq hal qila olmaydi. Takomillashtirish takliflari Jinoyat kodeksini yangilash, preventiv choralar tizimini rivojlantirish va huquqni qo'llash amaliyotini yaxshilashga

qaratilgan bo'lib, ularning amalga oshirilishi ishchilar xavfsizligini ta'minlash va mehnat muhofazasi sohasidagi huquqbuzarliklar sonini kamaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rustambaev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi. Maxsus qism. – Toshkent: TDYU, 2018. – 512 b.
2. Чучаев А.И., Беляева Н.А. Преступления против жизни и здоровья в сфере труда // Уголовное право. – 2019. – № 3. – С. 45-52.
3. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ (ред. от 25.03.2022) // Собрание законодательства РФ. – 1996. – № 25. – Ст. 2954.
4. Health and Safety at Work: EU Occupational Safety and Health Legislation. European Agency for Safety and Health at Work. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2020. – 156 p.
5. Occupational Safety and Health Administration (OSHA). Enforcement Procedures and Scheduling for Occupational Safety and Health Standards. – Washington: U.S. Department of Labor, 2021. – 89 p.
6. 中华人民共和国刑法 (2020年修正) [Criminal Law of the People's Republic of China (2020 Amendment)]. – Beijing: Law Press China, 2020. – Article 135.
7. International Labour Organization. Occupational Safety and Health Convention, 1981 (No. 155). – Geneva: ILO Publications, 2022. – 24 p.
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 № 226-V (ред. от 12.07.2023) // Казахстанская правда. – 2014. – № 137.
9. Махмудов Х.М. Меҳнатни муҳофаза қилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликларнинг жиноий-ҳуқуқий тавсифи // Ҳуқуқ ва бурч. – 2021. – № 2. – Б. 28-34.
10. Hopkins A. Safety, Culture and Risk: The Organisational Causes of Disasters. – Sydney: CCH Australia Limited, 2020. – 245 p.

